

С. Б. Букша, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧИТЕЛІВ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я

Букша С. Б.

Формування професійної відповідальності учителів основ здоров'я

Розглянуто методологічне підґрунтя наукового пошуку ефективних шляхів формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я. Сучасні умови спеціальної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я потребують розширення змісту та оновлення форм та методів роботи. Дослідження умов формування професійної відповідальності потребує вивчення загальнонаукових та конкретно-наукових підходів до проблеми. Розглянуто використання провідних ідей гуманістичного, аксіологічного, системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного та акмеологічного підходів. Зміст професійної освіти, за принципом гуманізації, визначають провідні напрямки: розвиток особистості майбутнього професіонала й активізація його духовного, діяльнісного, пізнавального та творчого потенціалу. Сучасна професійна освіта майбутніх учителів основ здоров'я повинна бути побудована на відносинах взаємоповаги й співробітництва між учасниками освітнього процесу, спиратися на єдність загальнокультурного, соціально-морального й професійного розвитку особистості. Зроблено висновки, що загальнонаукові підходи не виключають, а доповнюють і вдосконалюють один одного під час наукового пошуку. Взаємовплив методологічних підходів дає можливість побачити взаємозв'язок між особистісними та професійними складовими у формуванні професійних якостей майбутніх фахівців. Професійна відповідальність майбутніх учителів основ здоров'я стає системоутворювальним чинником, який впливає не тільки на успішність фахової підготовки, але й на прагнення до подальшого професійного зростання.

Ключові слова: професійна відповідальність, фахова підготовка, компетентність, особистість, діяльність.

Букша С. Б.

Формирование профессиональной ответственности учителей основ здоровья

Рассмотрены методологические основы научного поиска эффективных путей формирования профессиональной ответственности будущих учителей основ здоровья. Современные условия специальной подготовки будущих учителей основ здоровья требуют расширения содержания и обновления форм

и методов работы. Изучение условий формирования профессиональной ответственности требует рассмотрения общенаучных и конкретно-научных подходов к данной проблеме. Проанализированы основные идеи гуманистического, аксиологического, системного, личностного, деятельностного, компетентностного и акмеологического подходов. Принцип гуманизации профессионального образования определяет ведущие направления: развитие личности будущего профессионала и активизация его духовного, деятельностного, познавательного и творческого потенциала. Современная профессиональная подготовка будущих учителей основ здоровья должна быть построена на отношениях взаимного уважения и сотрудничества между участниками образовательного процесса, опираться на единство общекультурного, социально-нравственного и профессионального развития личности. Сделаны выводы, что общенаучные подходы не исключают, а дополняют и усовершенствуют друг друга во время научного поиска. Взаимовлияние методологических подходов дает возможность увидеть связь между личностными и профессиональными составляющими в формировании профессиональных качеств будущих специалистов. Профессиональная ответственность будущих учителей основ здоровья становится системообразующим фактором, который влияет не только на успешность профессиональной подготовки, но и на стремление будущих учителей основ здоровья к профессиональному росту.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, специальная подготовка, компетентность, личность, деятельность.

Загальна методологія наукового осмислення процесу формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я базується на філософських положеннях щодо єдності, розвитку та взаємозумовленості явищ об'єктивної дійсності, розумінні особистості як активного суб'єкта розвитку й діяльності, яка детермінована об'єктивними й суб'єктивними чинниками і здійснюється на засадах глибокої духовності (В. Андрущенко, М. Антипін, А. Арсенєв, І. Зязюн, М. Каган, В. Кремень, В. Платонов, І. Савицький та інші). Фахова підготовка майбутніх учителів основ здоров'я в умовах модернізації професійної освіти покликана вивести студентів на якісно новий рівень педагогічної діяльності. Цьому сприяє домінування в професійній освіті гуманістичних орієнтацій, самостійного мислення, творчості, високої педагогічної культури.

Мета статті – розглянути наукові підходи, які стали методологічним підґрунтям до наукового пошуку ефективних педагогічних умов формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я в процесі фахової підготовки.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних теорій дозволив нам виділити ряд методологічних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів, що концентрують увагу на розвитку професійно-особистісних якостей майбутнього педагога.

На загальнонауковому рівні сьогодні провідним є гуманістичний підхід, що проголошує повагу до особистості і її гідності, тобто визнає людину як вищу цінність. В процесі професійної освіти гуманістичний підхід сприяє встановленню відносин взаємоповаги, культури й духовності. Тому, перш за все, важливою основою професійного мислення майбутніх учителів основ здоров'я повинно стати знання про необоротність і неминучість багатьох процесів у розвитку людини як особистості, в особливій відповідальності вчителя за результати свого педагогічного впливу або за його відсутність.

Зміст професійної освіти, виходячи із принципу його гуманізації, визначають два основні напрямки: розвиток особистості майбутнього професіонала й активізація його духовного, діяльнісного й пізнавального потенціалу. Відповідно до цього гуманізацію професійної освіти можна охарактеризувати як побудову відносин взаємоповаги й співробітництва між учасниками освітнього процесу, а також єдність загальнокультурного, соціально-морального й професійного розвитку особистості.

Сучасні процеси змін у формах і методах професійної освіти передбачають також активну самоосвіту й самовиховання майбутніх учителів. Професійну самоосвіту розглядають в аспекті професійного саморозвитку особистості, в основі якого лежить мотивація самовдосконалення. Вона детермінує, направляє й регулює процес професійного розвитку особистості фахівця. Глибокий загальнонауковий аналіз феномена виховання та самовиховання особистості та професійного самовиховання у вищій школі знаходимо в роботі О. Кучерявого [2]. Науковець аналізує процес формування особистості майбутнього фахівця, спираючись зокрема й на аксіологічний підхід, що передбачає формування ціннісної самосвідомості, ціннісного ставлення, ціннісної поведінки, ціннісної орієнтації тощо.

Аксіологічний підхід націлює на виявлення гуманістичної сутності процесу фахової підготовки, ставлення до майбутнього фахівця як до суб'єкта пізнання й професійного становлення. Аксіологічні засади сучасного педагогічного простору вивчають у своїх працях провідні науковці (Б. Гершунський, В. Сластьонін, Н. Ткачова, П. Щедровицький та інші). Саме педагогічна аксіологія розглядає освітні цінності з позиції підґрунтя для якісних перетворень у свідомості та самосвідомості особистості студента. Цінності професійної діяльності вчителя основ здоров'я зумовлені тією роллю, яку його праця відіграє у житті суспільства. Під час фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я особливого значення набувають цінності мети й цінності засобів педагогічної діяльності, розвиток професійного цілепокладання, оволодіння інноваційними педагогічними технологіями й активна творчість, волевиявлення в досягненні поставлених завдань. Усвідомлення названих цінностей, на наш погляд, визначає певний напрям у процесі формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я.

Не можна не спиратися на загальнонауковий системний підхід, який вимагає уважного розгляду цілісної системи педагогічного простору, у якому здійснюється будь-яке дослідження. При системному підході об'єкт розглядають „як цілісне утворення, що складається з елементів, тісно взаємопов'язаних між собою, що трансформуються один в одного в процесі взаємодії” [3, с. 290]. Відмінна риса всякого системного об'єкта – це складний зв'язок між елементами і їх упорядкованість, що й обумовлює цілісний характер. Системний підхід, який розглядається у працях В. Афанасьєва, І. Блауберга, В. Садовського, Г. Щедровицького, Е. Юдіна та інших, дозволяє чітко визначити інтегральні характеристики процесу формування особистості майбутнього вчителя основ здоров'я. Спираючись на системний підхід, ми розглядаємо професійну відповідальність учителів основ здоров'я як систему взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів, а процес формування

професійної відповідальності – як систему, сукупність педагогічних умов, що забезпечують досягнення поставленої мети.

На основі загальнонаукового діяльнісного підходу, у якому „найважливішими компонентами стають: потреба – суб’єкт – об’єкт – процеси – умови – результат” [7, с. 64], ми маємо можливість комплексно дослідити формування професійної відповідальності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки. Оскільки діяльність є формою активності й здатності людини до якісних особистісних перетворень, ми розглядаємо діяльнісний підхід як базовий, основний, адже діяльність є провідною умовою та засобом розвитку особистості та становить базовий вимір структури особистості.

У виборі конкретно-наукових підходів щодо розгляду методологічної бази дослідження ми спирались на провідні роботи видатних учених, таких як К. Абульханова-Славська, І. Бех, І. Зязюн, В. Ільїн, В. Краєвський, В. Сластьонін та інших, які вивчали розвиток та формування професійно значущих та особистісних якостей майбутніх фахівців. Особистісно-орієнтована парадигма визначає наступні провідні принципи: це визначення пріоритету індивідуальності й самоцінності суб’єктів навчання; співвідношення технологій професійної освіти із закономірностями професійного становлення особистості; випереджальний характер професійної освіти та формування соціально-професійної компетентності майбутнього фахівця; а також максимальне звертання до його індивідуального досвіду у самоорганізації, самовизначенні й саморозвитку. Саме особистісно-орієнтована професійна освіта створює оптимальні умови для формування й розвитку у суб’єктів навчання професійно значущих якостей. Визначаємо особистісний та діяльнісний методологічні підходи як провідні у нашому дослідженні.

Важливо зазначити, що у сучасних дослідженнях підкреслюється діалектична єдність особистісного і діяльнісного підходів у педагогіці. Якщо особистісний підхід вимагає визнання особистості як продукту соціально-культурного розвитку, носія культури, інтелектуальної та моральної свободи,

що передбачає опору на природний процес саморозвитку, самовизначення та самореалізації, то діяльнісний підхід спрямований на таку організацію суб'єкта, в якій би він був активним у пізнанні, праці, спілкуванні, своєму особистісному розвитку. У нашому дослідженні підґрунтям особистісно-діяльнісного підходу є той факт, що становлення та розвиток особистості відбувається у різноманітних видах діяльності в процесі цілісної професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я. На різних етапах фахової підготовки джерелом розвитку індивіда є рівень співвідношення особистісного і професійного, певна динамічна нерівномірна цілість та сукупність особистісно-професійних якостей. На стадії професіоналізації фаховий розвиток особистісних якостей починає домінувати над іншими й визначає успішність подальшого формування професійної відповідальності.

Оскільки результатом професійної підготовки є набуття певної професійної компетентності майбутніми фахівцями, не можна не звернутися до компетентнісного підходу в нашому дослідженні. Компетентнісний підхід в останні два десятиліття вивчає і обговорює більшість учених і практиків вітчизняної і зарубіжної освіти, таких як В. Болотов, А. Вербицький, Е. Зеєр, О. Лебедев, Ю. Татур, А. Хуторський та інші.

У традиційному розумінні, професійна компетентність – це сукупність ключових, базових і спеціальних компетенцій. „Ключові компетенції, необхідні для будь-якої професійної діяльності” й пов'язані з успіхом особистості у світі, що динамічно розбудовується [1, с. 42]. „Базові компетенції відбивають специфіку певної професійної діяльності”, а спеціальні – конкретної предметної або надпредметної сфери професійної діяльності [6, с. 160]. До рівня базових і ключових компетенцій відносять такі характеристики, як мобільність, комунікативність, здатність до актуалізації особистості в суспільстві тощо, а рівень спеціальних компетенцій характеризує готовність і сформованість практичних умінь фахівців у різних професіях. І. Зимня виділяє також ключову компетентність здоров'язбереження як основу буття людини; як головну цінність життя.

Компетентнісний підхід у сучасних умовах професійної освіти переводить акценти з питання отримання кваліфікації на питання формування компетентності, яке поєднує не тільки розвиток професійних знань, умінь та навичок, а перш за все розвиток особистісно-професійних якостей майбутнього вчителя основ здоров'я. Ми вважаємо, що професійна компетентність – це, насамперед, здатність фахівця ставити перед собою професійні цілі й відповідально обирати шляхи їх досягнення, самостійно й на високому творчому рівні здійснювати професійну діяльність, критично визначати й оцінювати конкретні умови, явища й процеси, які мають місце в повсякденній професійній діяльності. По друге, під час здійснення професійної діяльності зростає роль відповідальності в ухваленні рішень як усвідомленої необхідності. Змістом професійної відповідальності компетентного фахівця виступає не тільки „високий ступінь контролю, здійснюваного в різних формах над власною діяльністю, з погляду виконання правил” [4, с. 550], але й дотримання фахівцем моральних принципів та правових норм, які існують у рамках його професії.

Особистісно-діяльнісний підхід і його основна мета – формування соціальних компетентностей у процесі професійної освіти як логічне продовження й доповнення компетентнісного підходу – також співвідноситься із глобальною, провідною метою усього освітнього процесу – розвитком особистості в єдності її інтелектуальних, моральних, вольових і інших особистісних якостей. У такому сенсі формування професійної відповідальності – найважливіший напрямок діяльності особистості, оскільки забезпечує розвиток найвищих ціннісних особистісних якостей – толерантності, відчуття волі, відповідальності, громадянськості й ін.

Оскільки в сучасній педагогічній практиці поняття формування будь-якої якості здійснюється через послідовні зміни внутрішнього світу особистості шляхом впливу певної системи педагогічних умов та осередку життєдіяльності й освіти, вважаємо актуальним зосередитись також на акмеологічному підході,

який є провідним у роботах В. Андрєєва, А. Гусєвої, А. Деркача, А. Орлова, О. Темрук та інших.

На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості, яка передбачає здатність кожної молодої особи оволодіти необхідною для суспільства сукупністю соціальних ролей (спеціаліста, батька, матері, громадського діяча). Саме тому сьогодні все більше уваги приділяють питанням акмеологічного зростання особистості, формуванню професійної зрілості, що включає такі компоненти: відповідальність, толерантність, саморозвиток, позитивне ставлення до світу й свого місця в ньому. Ми вважаємо, що саме під час навчання у вищому навчальному закладі повинні формуватися чіткі практичні установки на майбутній рід діяльності вчителів основ здоров'я, набувати цінності професійне самовиховання, пов'язане з майбутньою роботою.

Ми вважаємо, що взаємовплив акмеологічного та особистісно-діяльнісного методологічних підходів дає можливість побачити взаємозв'язок між особистісними та професійними складовими в акмеологічному розумінні. Професійна відповідальність майбутніх учителів основ здоров'я повинна стати системоутворювальним чинником, що впливає не тільки на успішність фахової підготовки та практичної діяльності, але й на прагнення до професійного „акме” – професійного зростання та професійної творчості.

Таким чином, загальнонаукові методи, маючи широкий спектр узагальнення, у кожній конкретній науці завжди виявляють себе через частково наукову конкретизацію. Це дає можливість розглядати предмет конкретної області наукових досліджень у максимальному наближенні до її специфіки. Так, у процесі фахової підготовки майбутніх учителів основ здоров'я ми виділяємо проблему формування професійної відповідальності. Проаналізувавши теоретико-методологічні підходи, що були обрані нами як методологічні основи дослідження, доходимо логічного висновку, що вищеназвані загальнонаукові й конкретно наукові підходи не виключають один одного, а доповнюють, розбудовують і вдосконалюють, реалізуючи різні

плани розгляду проблеми формування професійної відповідальності майбутніх учителів основ здоров'я в процесі спеціальної підготовки.

Література

1. **Зимняя И. А.** Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании : авторская версия / Зимняя И. А. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.

2. **Кучерявий О. Г.** Професійне самовиховання у вищій школі / Кучерявий О. Г. – К. : „Освіта України”, 2010. – 199 с.

3. **Словарь** по социальной педагогике: учебное пособие для студ. высш. учеб. завед. / Авт.-состав. Л. В. Мардахаев. – М. : Академия, 2002. – 368 с.

4. **Современный словарь** по педагогике / [авт.-сост. Е. Рапацевич] – Минск : Современное слово, 2001. – 928 с.

5. **Ткачова Н. О.** Аксіологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01: загальна педагогіка та історія педагогіки / Н. О. Ткачова. – Луганськ, 2006. – 20 с.

6. **Хуторской А. В.** Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58 – 64.

7. **Шейко В. М.** Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. – К. : Знання, 2008. – 310 с.

Buksha S. B.

The Formation Health Basics Teachers' Professional Responsibility

The methodological basis of the scientific search for effective ways to create a professional responsibility of health basics teachers'. Modern conditions of the special training of future of health basics teachers' require expanding the content and update the forms and methods of work. Study of the conditions of formation of professional responsibility requires consideration of general scientific and specific

scientific approaches of this problem. Analyzes the main ideas of humanistic, axiological, system, personal, the activity, the competency and acmeological approaches are presented. The principle of humanization vocational education defines it's principal directions: the future professional development of the individual and his spiritual revitalization, activity, cognitive and creative potential. Modern education of health basics future teachers' should be based on a relationship of mutual respect and cooperation between participants of educational process, based on the unity of the common cultural, social, moral and professional development of the individual. The author concluded that the general scientific approaches are not mutually exclusive but complement each other in process of scientific research. Interference of methodological approaches allows to see the connection between personal and professional components in the formation of professional qualities of future specialists. Professional liability of health basics future teachers' is becoming a system factor that affects not only the success of the training, but also the desire of the future teachers of health foundations for professional growth.

Key words: professional liability, special training, *підготовка*, competence, individual, activity.

Відомості про автора

Букуша Світлана Борисівна – викладач кафедри фізичної реабілітації та здоров'я людини Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Основні наукові інтереси зосереджено навколо проблематики професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2014 р.

Прийнято до друку 30.05.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Горащук В. П.